

NAVRO'Z QADIMIY MILLIY BAYRAM

Qobilova Madina Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika institute Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 21-04-guruh talabasi

Annotatsiya: Navro'z (*forscha* زوروز — „yangi kun“) — bahor bayrami, hamda *fors* va *turkiy xalqlarida yangi yilning birinchi kuni*. „Navro'z“ so'zi *fors*chadan tarjima qilinganda, „yangi kun“ ma'nosini beradi. *Eron*, shuningdek, *Markaziy Osiyo* va *Kavkazda navro'z 21-mart kuni, Qozog'istonda esa, 22-martda nishonlanadi*.

Kalit so'zlar: Navro'z, yangi kun, do'stlik, birdamlik, urf-odat, zardushtiylik, sumalak, ona quti.

Navro'z qadimiy milliy bayrami (*fors* tilidan tarjima qilindanda „yangi kun“ ma'nosini anglatadi) 21 mart kuni nishonlanadi. Ushbu kun kecha bilan kunduzning tenglashgan paytidir. Ushbu bayramning kirib kelishi bilan ko'pgina O'zbek oilalar Sumalak, Xalim, Ko'k somsa, Osh kabi turli milliy taomlarni tayyorlaydilar. Mazkur taomlar odamzod organizmiga foydali bo'lgan ko'p vitaminlarga boydir.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgandan so'ng O'zbek xalqining qadimiy urf-odatlarini va an'analari kuchga kirdi, jumladan Navro'z bayramini nishonlash o'ziga xos tusga ega bo'ldi. Bu bayram barcha xalqlarning do'stlik va birlik ramziga ega bo'lgan umumxalq bayramidir. Bugungi kunda Navro'z bayrami Alisher Navoiy maydonida tantanali ravishda nishonlanadi.

Navro'z bayrami tarixi

Navro'z (Navruz) bayrami *fors-tojik* va *turkiy xalqlarning qadimiy bayramlaridan* biridir. Bu bayram 21-mart kuni nishonlanib, aynan kun va tun teng bo'lgan paytga mos keladi. Tarixiy manbalarda keltirilishicha va olimlarimiz fikriga ko'ra, Navro'zning shakllanish davri – eng qadimgi zamonlardan „zardushtiylik“ning paydo bo'lishigacha davom etgan asrlarni o'z ichiga olgan ekan. Navro'z so'zi *fors-tojik* tilidan olingan bo'lib „Yangi kun“ degan ma'noni bildiradi. Qadim-qadimdan Navro'z xolis niyatli kishilarning sevimli ayyomi bo'lib kelgan. O'sha kunlarda hatto urush-janjallar ham to'xtalgan, ginaqudratlar kechirib yuborilgan. Shohlar el ichidan eng munosib kishilarni taqdirlashgan, ayrim mahbuslarning gunohidan o'tishgan. Bahor va yangi ayyom har bir yurakdan muhim joy olgan quvonchli damlarda ko'pchilikning „Navro'z qaerda va qachon paydo bo'lgan ekan?“ — degan savoliga „Saodat“ jurnalida e'lon qilingan „Ona qutining saxovati“ maqolasida bunga asosli javob berilgan. Unda jumladan: „Dunyoga ilk alifboni bergan buyuk allomalarning vatani bo'lgan, dunyoviy fanlarga asos solgan Xorazm yurti qadimda, hatto eramizdan avvalgi minginchi yillarda Xvayrazam deb atalgan. Keyingi yillarda olib borilgan arxeologik va etnografik izlanishlar Navro'z bayrami ilk bor xuddi shu zaminda Niso (ya'ni, ayol shahri poytaxti bo'lmish Parfiyona) grek va Ovrupa faylasuflari asarlarida Parfiyada nishonlanganini ashyoviy topilmalar tasdiqladi. Bunga Burgut qal'a, Jomboq qal'a

va Niso qo'rg'onlarida bunyod qilingan va shu kunlargacha saqlanib qolgan „olov uy“lari yaqqol misol bo'la oladi. Burgut qal'a markazida moviy gumbazli maqbara bo'lgan. Maqbara mehrobida Onaqutining ko'tarilgan qo'lida Zumrad tosh bo'lgan. Bahorgi teng kunlikda-shamsiy hisob bilan hamal oyining birinchi kuni, hozirgi taqvimimiz bo'yicha 22-martda maqbara gumbazidagi tuynukdan quyosh nuri Onaquti qo'lidagi Zumrad toshiga tushib, sumalak pishirish uchun tayyor turgan qozonning o'txonasiga o't yoqqan", deyilgan. Firdavsiyniig „Shohnoma“sida yangi yil bayrami shoh Jamshid nomi bilan bog'lanadi. Jumladan, Jamshid yurtga yaxshilik qilish maqsadida odamlarga kasb o'rgatadi, temir eritib qurol yasatadi, ip yigirtirib kiyim to'qitadi, imoratlar barpo qiladi, tabiblik sirlarini ochadi, kema yasaydi, bog' bunyod qiladi. Nihoyat, „ishlari gurkirab berganda meva“ bir kuni taxt yasatib, unda osmonga ko'tariladi. Ushbu afsonaga ko'ra xuddi shu kuni Navro'z nishonlangan. Alisher Navoiy „Tarixi mulki ajam“ („Ajam shohlari tarixi“) asarida Jamshidning buyuk kashfiyotlari so'ngida ulug' Navro'z ixtiro qilinganligini bayon qiladi. Navoiy yozishicha: „Jamshid „Chihil minor“ nomli odamzod ko'rmagan va aql bovar qilmaydigan baland bino qurib... „bu imorat tugandi, olam salomin va ashrov va ahbarin yig'ib, anda azim jashn qildi. Ul vaqtkim, quyosh nuqta e'tiqodli rabiyy'a taqvil qilib erdi ul binoda taxt ustiga o'ltirib, adolat sayt va sadosin olamg'a muntashir qildi va ul kunining otin navro'z qo'ydi“. Darhaqiqat, Navro'zning qachon va qanday vujudga kelganligini aniq ko'rsatish qiyin bo'lsa-da, shuni aytish mumkinki, bu bayram dono kishilar tomonidan kashf qilingan. Chunki Navro'zning dunyoga kelishi chuqur ilmiy asoslangan koinot va tabiat qonuniyatlari, ya'ni Quyoshning hamal burjiga kirishi, tun va kunning tenglashuvi, kunduzning uzaya boshlashi, tabiatda jonlanishning boshlanishi bilan bog'liq bo'lgan. Bu esa (har qanday jamiyatda) yil boshi qachon kelishidan qat'i nazar navro'zni uyg'onish bayrami sifatida nishonlash uchun asos bo'lgan. Bundan tashqari, Navro'zning chuqur ildizlariga murojaat qilsak, u eng qadimiy davrlarda — ibtidoiy odamlarning dehkonzilikka o'tganidan so'ng dalalarda yangi ish mavsumi boshlanishidan oldin o'tkazilgan bahor bayramlariga borib taqaladi. Navro'z qadim zamonlardan bizgacha yetib kelgan muxtasham qadriyatlarimizdan biri va milliy bayramimizdir. Uning tarkibiga, qadimgi ota-bobolarimizning mifologik tassavurlaridan tortib bugungi zamondoshlarimizning qarashlarigacha bo'lgan ma'naviyat olami singib ketgan bo'lib, u insoniyat madaniy taraqqiyotining qar bir yutuqidan doimo kuch va quvvat olib turadi. Sharq xalqlarining eng xayotbaxsh va qadimiy bayrami Navro'zning qachon paydo bo'lgani xususida turli muloxazalar bildirilgan. Atoqli olim Xodi Zarif Navro'zi olamning yoshini kamida uch ming yil, xatto undan ham kattaroqdir deb xisoblaganida to'la xaqli edi. Zero, X asr Buxorolik olimi Narshaxiy, dexqonlarning navro'zda aytiladigan Siyovush nomi bilan bog'liq qo'shiqlari xaqida gapirib, „Bu gaplar bo'lib o'tganiga hozir uch ming yildan ko'proq vaqt o'tdi“, deb yozadi. Bahor va mehnat bayramining paydo bo'lishi haqidagi tarixiy ma'lumotlar davrlar o'tishi bilan turli o'zgarishlarga uchrab, shu kunlargacha yetib kelgan. Ana shunday afsonalarning aksariyati Navro'zi olamning vujudga kelishini afsonaviy Jamshid bilan bog'laydi. Navro'z haqidagi qadimgi afsonalarda esa bu umumxalq bayramining paydo bo'lishi ajdodlarimizning bahor fasli va ko'klamgi dala

ishlarining boshlanishiga aloqador udumlariga bogʻlanadi. Navroʻz 21 martdan 22 martga oʻtar kechasi “Qozon toʻla” udumi bilan boshlanadi. Shu oqshomda kechasi bilan koʻpchilik boʻlib sumalak va xalim ham pishirilgan. Bu taomlar qozoni ertasiga ochilgan. Navroʻz “qozon toʻladigan”, yaʼni qut baraka tantana qiladigan xalq bayramidir. Navroʻzda qozon-qozon sumalaklar qaynashi – toʻkin – sochinlik, dalalar serxosilligi, mevaga toʻla bogʻlar saxovatidan dalolat beradi. Uls kuni, yaʼni navroʻzga bagʻishlangan qozoq xalq qoʻshiqalaridan birida: Uls kuni qozon toʻlsa, Yil boʻyi sut moʻl boʻlar, Ulugʻlardan olqish olsang, U yil oʻljang moʻl boʻlar! Navroʻz bayrami, sumalak tantanasi, boychechak, lola sayli bilan bogʻliq folʻklor materiallari – xalq qoʻshiqlari, eʼtiqodlari, bolalar oʻyinlari, afsona va rivoyatlari, marosim va udumlarini toʻplab, alohida majmua holida nashr ettirish navroʻzning qadimiy udumlarini saqlab qolishda katta amaliy ahamiyatga ega boʻladi. Xalqimiz orasida navroʻz bilan bogʻliq qadimiy qoʻshiqlarni, eʼtiqod va udumlarni biladigan zukko odamlar koʻp. Navroʻz qayerlarda nishonlangan? Bu bayram turkiy xalqlar va forstojik xalqlari orasida qadimdan keng nishonlanadi. Dastlab, Navroʻz bayramini oʻtkazish oʻtroq dehqonlarda rasm boʻlgan, keyinchalik ular orqali yarim oʻtroq va koʻchmanchi turkiy xalqlarning ham urf-odatlariga aylangan. Asrlar oʻtishi bilan turli xalqlarda Navroʻz bayramini oʻtkazish marosimlari ularning turmush tarziga, mafkurasiga moslashgan. Tarixiy manbalarga koʻra, Navroʻzni bayram qilish axomaniylar davridan boshlangan va Oʻrta Osiyo, Eron, Afgʻoniston xalqlarida eng katta bayramlardan biri hisoblangan. Bu oʻlkalarga islom dini kiritilganidan keyin Navroʻz bayrami man qilingan, ammo xalq oʻz sevgan bayramini nishonlashda davom etgan. Oʻrta Osiyo va Eron xalqlari arab xalifaligi hukmronligidan qutulgan davr (9-10-a.)dan boshlab, Navroʻz bayramini oʻtkazish yana rasmiy tus olgan. Qadimiy kitoblardagi maʼlumotlarga asoslanib, Abulqosim Firdavsiy oʻzining «Shohnoma» asarida Navroʻz bayramining paydo boʻlishini afsonaviy shoh Jamshid nomi bilan bogʻlaydi. Navroʻz bayrami haqidagi maʼlumotlar Abu Rayhon Beruniyning «Qadimgi xalqpardan qolgan yodgorliklar» va boshqa asarlarida, Umar Xayyomning «Navroʻznoma» asarida uchraydi. Mahmud Koshgʻariyning «Devonu lugʻotit-turk» asarida Navroʻzga bagʻishlangʻan xalq qoʻshiqlari keltirilgan. Oʻrta osiyolik tarixchi olim Abu Bakr al-Narshaxiy (899- 959) oʻzining «Buxoro tarixi» asarida Navroʻz kuni Siyovush qabri boshida odamlar xoʻroz soʻyishlarini va bunga uch ming yildan ortiqroq vaqt oʻtganini yozgan («Buxoro tarixi», T., 1966). Oʻrta Osiyo hududida Navroʻz bayrami nishonlanganligi toʻgʻrisida boshqa manbalarda ham maʼlumotlar bor. Oʻzbekiston hududida yashagan xalqlar ham bu kunni yangi yilning boshlanishi deb quvonch bilan kutib olganlar. Bir necha kun ilgari tayyorgarlik ishlari boshlangan. Bugʻdoyni undirishga qoʻyilgan va uning maysasidan sumalak tayyorlangan, koʻkat chuchvara, yalpiz somsa kabi taomlar pishirilgan, otchopar, uloq, kurash singari xalq oʻyinlari, sayillar oʻtkazilgan, bahor haqida qoʻshiqlar kuylangan. Navroʻzning birinchi kuni qishloq joylarida bolalar toʻp-toʻp boʻlib xonadonlar eshigi oldida Navroʻzga bagʻishlangan qoʻshiq aytishgan. Xonadon egasi ularni sovgʻa-salom va yeguliklar bilan siylagan. Bolalar yeguliklarning bir qismini qishloqdagi beva-bechoralarga ulashishgan. Bu udum hozir ham Samarqand va Jizzax viloyatlarining ayrim qishloqlarida saqlangan. Navroʻz yangi yil bayramigina boʻlib qolmay, mehnat bayrami ham hisoblangan. Keltirilgan maʼlumotlardan koʻrinib turibdiki, Oʻrta Osiyoda ham Navroʻz

bayrami islom dini qabul qilinmasdan ancha ilgari rasm bo'lgan. Lekin, sobiq sovet tuzumi davrida (20-a. 80-y.lar o'rtalaridan) asossiz ravishda Navro'z diniy bayram va marosimlar qatorida man qilindi. Bugungi kunda navruz bayrami O'zbekiston va O'rta Osiyodagi boshqa mamlakatlar mustaqillikka erishgach, boshqa qadriyatlar qatorida Navro'z bayrami yana tiklandi. Hozir O'zbekistonda ham Navro'z umumxalq bayramlaridan biri sifatida nishonlanadi, 21 mart dam olish kuni deb e'lon qilingan. Har yili shu kuni respublikaning barcha viloyatlaridagi xiyobon va maydonlarda bayram sayillari tashkil qilinadi, konsertlar beriladi. Bir necha kun mobaynida mahallalarda Navro'zga bag'ishlangan tadbirlar o'tkaziladi, sumalak, halim va boshqa tansiq taomlar pishiriladi. Navro'z kunlari hokimliklar, mahallalarning faollari, xayr-ehson tashkilotlari – mehribonlik uylari bolalari, urush va mehnat faxriylari, yolg'iz keksalar huzuriga tashrif buyurib, ularni qutlab, sovg'a-salomlar ulashadi O'zbekistonda navro'z 21-mart kuni nishonlanadi va dam olish kuni hisoblanadi. Navro'z — yashnash, yasharish bayrami, tabiatning uyg'onishi bilan bog'liq yangi kunning boshlanishidir. 21-mart kecha va kunduz tenglashgan kun — Yangi yil, yani Navro'z bayrami sifatida Sharq xalqlaritamoni dan keng nishonlanadi. U dehqon uchun ekin-tikin ishlarining boshlanish pallasini hisoblanadi. Ota-bobolarimiz, buvi-momolarimiz bu bayramni nishonlab, turli-tuman, rang-barang udum va marosimlar o'tkazishgan. Qadimda ajdodlarimiz Navro'z kunlari qishki manzillari — qishloqlardan yozgi mehnat va hordiq maskanlari yozloqlarga ko'chib o'tishgan. Dalalarda bahorgi ekin-tikin ishlari boshlanib ketgan. Dehqonlar erga qo'sh solishgan. Jamoa-jamoa bo'lib, hasharlar uyushtirishgan. O'tgan ajdodlar ruhi yod qilingan. Ommaviy ravishda me'vali, manzarali daraxtlar o'tqazilgan. Dalalarda, yozloqlarda Navro'z — yangi yil, yangi hayot qaynagan. Ajdodlarimiz Navro'z bayramiga atab maxsus kiyimlar tikishgan va ularni kiyib, bayram qilishgan. Navro'z taomlari ham o'ziga xos bo'lgan. Ular orasida, ayniqsa, sumalak, halim tayearlash ananaviy tusga kirgan. Bu bayramda bolalarning ishtiroki juda faol bo'lgan. Ular Navro'z bayramida turli ommaviy bayram o'yinlari o'ynaganlar. Ot o'yin, chillak, qo'g'irchoq, tosho'yin, lapar aytish va hokazolar shular jumlasidandir. Bolalar, o'smirlar, o'spirinlar, bo'y qizlar sumalak pishirish marosimida faol ishtirok etish uchun ancha ilgariroq tayyorgarlik ko'rishgan.

Xulosa qilib shuni aytadigan bo'lsak, Navro'z o'zbek xalqining milliy bayramidir. Unda insonlar bir-biriga yanayam yaqin bo'lishadi, birlashishadi, urf-odatlarimiz tiklanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Kenneth Katzman (2010). Iran: U. S. Concerns and Policy Responses. DIANE Publishing. ISBN 9781437918816. Olingan 24-fevral, 2015.

2.General Assembly Fifty-fifth session 94th plenary meeting Friday, 9 March 2001, 10 a.m. New York. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bosh assambleyasi. 2001 yil 9 mart. Olingan 6 aprel, 2010.

3.J. Gordon Melton (September 13, 2011). Religious Celebrations: An Encyclopedia of Holidays, Festivals, Solemn Observances, and Spiritual Commemorations [2 volumes]: An

Encyclopedia of Holidays, Festivals, Solemn Observances, and Spiritual Commemorations.
ABC-CLIO. ISBN 9781598842067. Olingan 24-fevral, 2015.

4. Azoulay, Vincent (July 1, 1999). Xenophon and His World: Papers from a Conference
Held in Liverpool in July 1999. ISBN 9783515083928. Olingan 17 mart, 2010